

«LA MAR ÉS GRAN VIDA DE LA TERRA»: GUERRA I COMERÇ A LA MEDITERRÀNIA EN L'OBRA DE FRANCESC EIXIMENIS¹

David Guixeras i Sadurní Martí

Institut de Llengua i Cultura Catalanes – Universitat de Girona

L'obra oceànica de Francesc Eiximenis és, com és ben sabut, una mina d'informacions de tota mena. Si ens hi capbussem per estudiar-hi la vida marítima, hi podem resseguir dos fils molt diferents, però en alguns casos complementaris. Per una banda, i de manera més general, la importància de les vies marítimes al comerç medieval (i per tant al nucli central del que Eiximenis considerava la 'comunitat'); per l'altra, la importància estratègica del mar com a camp de batalla. En aquesta comunicació ens centrarem fonamentalment en el primer d'aquests aspectes, i només tractarem d'una manera molt esquemàtica l'aspecte militar del mar.

En el marc del tractat sobre la guerra de la primera part del *Dotzè del Crestià* Francesc Eiximenis dedica els capítols 333-337 a parlar sobre l'escenari marítim en els conflictes armats.² És un aspecte de l'obra eiximeniana que no ha passat desapercebut, i fa alguns anys ja va tenir un tractament específic a càrrec de Jordi Lorca, reprès recentment per Xavier Renedo.³ Aquest tractat de batalles navals («batalles per mar», en diu el menoret) es presenta com a «quarta espècie» de les batalles del tractat de la guerra. Eiximenis hi presenta dos escenaris alternatius: o bé l'escenari del conflicte és l'oceà situat a l'oest («vers ponent,

1. Aquest article pertany al projecte de recerca *Mecenatge i creació literària a la cort catalano-aragonesa* (s. XIII-XV): *evolució, context i biblioteca digital de referència* (MEC FFI2014-53050-C5-5-P), de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona.

2. Tot al llarg d'aquest article citem el *Dotzè* per l'edició de les OFE, ja sigui pels volums publicats (1.1; 2.1 i 2.2), ja sigui pel volum 1.2, inèdit, que citem a partir del text de treball de l'edició crítica, cf. Bibliografia.

3. Vegeu RENEADO, *Notes* i LORCA, *Les batalles*.

de l'estret de Gibraltar fins en Dàcia e fins en Norega, passant per Portugal e per Biscaia e per Bretanya fins en Flandes e en Anglaterra», i en aquests casos les «naus són poques e forts, e més aptes per batallar que per portar càrrecs»; o bé l'escenari és el mar, concretament «la Mar Mediterrània, qui dura del llong del dit estret de Gibraltar fins en Ermínia e de ample de Itàlia fins en Egipte», i en aquest cas s'hi empen galeeres («galees»), vaixells que «són llongs e estrets [i] requeren que en temps de tempestat que ab cordes sien ben lligats per molts e diversos llocs, per tal que puixen soferir los grans colps de la mar e la sua tempestat».

Després d'aquesta distinció general sobre els tipus d'embarcació, segueix una llarga llista de consells d'estratègia militar naval, amb una elaboració estructural menor que la dels capítols on es descriuen les altres tres espècies de batalla, circumstància que sembla denotar un canvi de fonts. Tot i que en alguns aspectes Eiximenis segueix, com en la resta del tractat, les obres de Frontí i Vegeci (4, 31-46), bé directament, bé a través del *De Regimine Principum* de Gil de Roma, bona part d'aquesta llista de consells, atribuïts a diversos savis i navegants de l'antiguitat, no té una font precisa i és un aspecte que encara cal acabar d'escatir.⁴ El *Dotzè* disfressa aquestes fonts adduint successivament els consells dels «mariners grecs i troians antics» (cap. 333); Arfaxat, corsari famós de Líbia (334); Palomides, corsari xipriota (335); i els corsaris Gaulguin de Pisa (336) i Britanicus (337).

Al capítol 333 els «mariners grecs i troians» exploren de manera general les dues fases d'un enfrontament al mar: en un primer moment, cal tenir a les naus armament per ferir l'enemic a distància; concretament cita bombardes, ballestes, dards, sagetes, viratons, recipients amb foc, recipients amb calç viva, barres de ferro i pedres; en un segon moment, quan ja s'arriba a la lluita cos a cos, cal tenir a mà dalls, destrals, ferros tallants, ganxos, llances, glavis, manaires, espases i dagues. Destaca, naturalment, el devessall de lèxic específic que el menoret empra en aquests capítols, i que potser denota un coneixement especial d'aquesta matèria, bé per contacte personal, bé perquè Eiximenis hagi tingut un informador sobre aquests aspectes.⁵ Aquests experts de l'antigui-

4. GIL VICENT, *La pirateria*, ha apuntat al contacte d'Eiximenis, des de 1383, amb els corsaris valencians al servei de la ciutat, del rei i del papa, com a possible influència en aquests coneixements. Sobre Vegeci i la cultura militar medieval, vegeu en general RICHARDOT, *Vegece*.

5. Sobre aquesta qüestió, vegeu el glossari del quadre publicat a LORCA, *Les batalles*, p. 55, recerca terminològica que s'hauria d'ampliar i aprofundir.

tat també aconsellen moviments estratègics generals, com ara atacar l'enemic per sobrevent; tenir vaixells petits a terra untats amb pega i estopa per cremar els vaixells enemics; tenir bombardes i ballestes de lleva per atacar i enfonsar els vaixells enemics; atacar de sobte de manera sigil·losa però vigorosa; fingir una retirada per fer-se perseguir i tornar més tard al lloc de partida; ensenyar de lluny senyeres falses; enganyar sobre el destí de la nau; empènyer sempre els enemics cap a la costa, reservant-se la part fonda; lligar una biga al pal, com un buçó amb caps ferrats; malaguanyar (o incendiar) amb sagetes amples les velles enemigues.

Tot seguit, els consells d'Arfaxat pertanyen essencialment a l'àmbit del contacte entre naus i proposen, en deu punts, tota una sèrie d'armes que es poden llançar contra l'enemic quan és a prop: des d'armes llançables per tallar les cordes del vaixell contrari, fins a diversos tipus d'animal perillós (serps i altres animals verinosos) que es poden llançar sobre els enemics, o recipients amb aigua o sabó que un cop són a la coberta enemiga impedeixen notablement els moviments. Potser l'aspecte més glossat d'aquest capítol és l'observació sobre la necessitat d'ensinistrar mariners perquè perforin, des de sota l'aigua, els vaixells enemics per enfonsar-los. Eiximenis recorda, en aquest pas, un episodi històric on es va emprar precisament aquest ardit: la presa del príncep de Morea a càrrec de Roger de Llúria davant de Nàpols, narració que també reporta el capítol 127 de la crònica de Bernat Desclot.⁶

L'ús d'animals també és present als consells de Palomides, al capítol següent (334), on aconsella, seguint la *Martiniana*, tenir lleopards ensinistrats per mossegar els enemics per tal que, un cop ferits, se'ls mengin les seves pròpies rates. Palomides introdueix al capítol 335, entre altres qüestions, la necessitat de tenir sempre «dos corsos de galea aparellats, e tostemps la un en la mar», per tal d'ajudar a protegir els ports. El més interessant d'aquest plantejament és que aquests vaixells els haurien de sufragar «tots quants hòmens havia [...] notables, e ab altres [...] qui posseïssen gents». El cors havia de reportar molts guanys als armadors privats, de manera que en poc temps haurien recuperat la inversió amb escreix. I posa un exemple ben conegut i interessant:

E per aquesta manera dien que los nobles de Grimaud han tengudes d'aquí avant quaix totstemps la galera o galeres en lo castell de Mònac, qui és en ribera de Gènova. E axí ho fan de present alguns tirans de Sicília.

6. Vegeu SOLDEVILA, *Crònica de Desclot*.

Els consells dels corsaris Gaulguin de Pisa i Britanicus s'assemblen molt i revesteixen l'aspecte més pràctic dels conflictes militars a bord. S'hi analitza de manera especial quin personal s'ha de tenir embarcat, quines han de ser les seves habilitats, com s'han de col·locar a la nau i quins moviments hi han de fer. Per posar només un exemple, Eiximenis recomana que, en iniciar la batalla, i quan:

les galeeres o estols s'acosten, lo barber vaja dessota ab un fadrí que li ajudi; e aparellen estopa e benes e sa ferramenta per arrancar viratons per ajudar als nafrats. E lo nafrat deu-se'n davallar al barber per la porta de popa; e de continent que és metjat, torn dessús si doncs la nafra no és perillosa.

En els tractats d'Eiximenis, tanmateix, a banda de la multitud i varietat de metàfores marines per referir-se a temes morals, el mar hi té una altra presència molt destacada. Les paraules que encapçalen aquest article, «La mar és gran vida de la terra», provenen del capítol 493 del *Dotzè*, en el qual es presenta un petit tractat del bon regiment. Seguint una estructuració típicament eiximeniana, la matèria està organitzada en diversos consells adreçats a un tal «Manrach, rey de Selèucia». El segon d'aquests consells indica:

faces la mar navegar, e tots los llacs, rius e albuferes endreçar e exercitar, e tot açò tostemps créixer e millorar; los mariners favorejar sens damnatge d'altre, car la mar és gran vida de la terra.

Tot i que en aquest capítol, com és natural, la guerra no ha desaparegut de l'horitzó (el sisè consell diu: «ages just tresor e copiós de ton patremoni, aparellat per a dar e per guerrejar si mester era»), ara la temàtica es desplaça cap a un altre àmbit: la visió sobre el mercader i el comerç (en aquest cas marítim) en l'obra d'Eiximenis, per al qual són font directa i gairebé principal de la pau social i la concòrdia de la cosa pública. Resseguiem, doncs, succintament, el fil del discurs dels primers capítols del *Dotzè* i ho complementarem amb referències provinents també del *Regiment de la cosa pública*, del *Segon del Crestià*, del *Llibre dels àngels* i del *Llibre de les dones*.

La importància política del mercader compareix per primera vegada al *Dotzè* en una posició tan primerenca com el capítol 24, en una referència a Barcelona, ciutat que aleshores, segons Eiximenis, experimentava un creixement continu «per mar e per terra». La prosperitat barcelonina s'afirma a través de «Halirafal en son *Judiciari*» i es lliga indissolublement amb el foment del comerç i la defensa del mercader:

mentre la dita ciutat entesés en mercaderies seria prosperada, car honor de mercader és mijana e temprada, mas de continent que la dita ciutat desviàs de aquesta honor, e los ciutadans seus entesessen en ésser cavallers, o en ésser curials de senyors o en honors grans, de continent deia que haguessen per senyal que la dita ciutat perdria la sua bona fortuna, car llavors son regiment vendria a jovent e a no-res, e sos notables habitants haurien cisme entre si e's persiguirien e, a la fi, portarien si mateis e la ciutat a perdicció.

La tesi és clara: el poder municipal ha d'estimar i honorar més els mercaders que no pas els cavallers o els curials. Si es promou que els ciutadans aspirin a esdevenir cavallers o curials, les relacions de poder es vestiran d'arrogància i inexperiència i desembocaran en el «cisma», és a dir en la divisió entre les seves faccions.

Quan Eiximenis defensa la necessitat dels mercaders, no ho fa només per estar en sintonia amb l'oligarquia urbana del govern municipal de València, sinó perquè, a l'últim terç del segle XIV, el nombre de ciutadans que viuen de rendes és cada vegada més gran, en detriment de l'activitat comercial.⁷ El capítol 34 del *Regiment de la cosa pública*, publicat el 1383 i més tard integrat al *Dotzè*, ho apunta:

En favor, encara, de la mercaderia consellen alguns antichs e savis d'aquest temps que deu ésser vedat comprar rendes, ne censals ne violaris a tot hom qui puxa mercadejar, car, jatsie que aytals coses se puxen haver justament, emperò empatxen la mercaderia, qui sens comparació és molt millor per la comunitat; e apparech-ho a huill, car aquell qui té sos diners en aytals rendes, si li era vedat de haver-les posar-los-hia

7. RUBIO VELA, *Ideologia burgesa*, p. 13, distingeix clarament, amb el suport documental de les missives dels jurats, dos tipus de ciutadans dins la 'burguesia' de la València baixmedieval: d'una banda, els 'ciutadans honrats', burgesos benestants que vivien de rendes; de l'altra, els prohoms del món mercantil, artesanal o professional. Els uns i els altres eren el grup dominant del govern municipal a la València del segle XIV. Aquesta mateixa documentació té algunes idees permanents, sota el comú denominador del progrés material. A partir de 1380 s'insisteix que la clau de la riquesa rau en l'activitat comercial i, segons RUBIO VELA, *ibid.*, p. 24, el mite de l'artesanía tèxtil és desplaçat pel del comerç com a font de tota prosperitat. Més enllà de l'àmbit estrictament valencià, AURELL i RUBIÉS, *Els mercaders* constaten que el grup aristocràtic del patriciat, que al segle XIV havia impulsat o afavorit el comerç i havia estat obert a l'activitat marítima, invertint en l'armament de naus o en les comandes comercials, en el context de crisi econòmica del XV reinvertirà els capitals en rendes per cobrir els deutes de les ciutats o amortitzar els títols emesos. En el seu conjunt, l'estament mercantil experimentarà un progressiu 'aburgesament' i evolucionarà cap a la immobilització dels capitals en rendes fixes o en propietats immobiliàries.

en mercaderia e treballar-hi-hia per guanyar per mar e per terra, e la-vors la terra seria pus habundant.⁸

Eiximenis no era partidari de l'emissió de deute públic a llarg termini per part de les ciutats, perquè immobilitzava un capital necessari per a l'activitat comercial en un context de crisi financera, però no era tampoc contrari a aquestes formes de crèdit, tal com es pot veure al *Tractat d'usura*.⁹ Aprovava una fiscalitat indirecta moderada, alhora que rebutjava de totes totes una fiscalitat excessiva sobre el comerç.¹⁰

Respecte de la utilitat pública del mercader, en contrast amb la figura del cavaller, és molt il·lustratiu el capítol 92 del *Llibre de les dones*, intitulat «Con les dones deuen retenir e guardar los béns de casa, e con cavallers e mercaders han contrària manera en despendre». La tesi general, o «regla», del capítol és que «qui més despèn que no reeb força és que caja». Segons Eiximenis, poden «més despendre que rebre» els qui «viuen de rendes, mas mercaders e menestrals, qui no han certes reebudes, no poden tenir manera en la dita recgla; mas confiant de Déu despenen a bon fur, seguons lurs vigares». La contribució del mercader al benestar de la comunitat, la seva generositat de cristià caritatiu exemplar, és recompensada per Déu:

E an provat açò diverses persones, que aquells qui axí viven despenen més que no reeben, e encara los basta Déus a ffer almoynes e altres coses que no guosen fer los redituats e aquells qui solament confien de lurs rendes.

La mirada positiva d'Eiximenis es projecta damunt l'exemple atribuït a «lo sant abbat Anthoni, en Alexandria» que llegim en aquest mateix capítol:

Pensa encara, dix ell, en un mercader, qui entre tot l'any pensant l'estament de ssa casa e provisió de diverses cases e companyes que té per diverses parts, e les pèrdues que fa, e'ls drets que paga, e ço que hom li furta, e ço qui's pert per mar e per terra: és un gran fet! E ab tot açò serveys a diverses, e presta, e pert, e cobra a miges; e ab tot açò farà vida reyal, la qual no guosaria fer un gran noble, en tant que més munta ço que despèn que açò que guanya, sens tota comparació, si tot se compta-

8. Citem per l'edició crítica que en prepara David Guixeras i que es pot llegir a la p. 410 de la seva tesi doctoral, cf. Bibliografia.

9. Sobre el tractat d'usura d'Eiximenis, vegeu darrerament HERNANDO, *El tractat*, pp. 244-266.

10. En aquest punt seguim VERDÉS, *Fiscalidad urbana*, pp. 71-110.

va per menut. Emperò, per tal can fa caritat a diverses, e dóna per Déu larguament, e posa al rísch de la sua voluntat sa riquesa, e no s'estreny sots ley de renda, Déus lo multiplica e'l té en honor e en estament.¹¹

Al capítol 30 del *Dotzè*, entre els arguments que justifiquen històricament el naixement de les ciutats, hi podem llegir que la cinquena raó per a la seva fundació va ser «provehir bastantment a les necessitats dels homes». Eiximenis atribueix a «Guillemus Gallicus, in *Cronica sua*» l'afirmació que «tot lo món deu haver en honor» les ciutats que proporcionen béns de consum importants: sucre, espècies, teixits, pa, vi, oli, llana, formatge, etc. Més endavant, en el capítol 41, llegim que «la providència divinal ha axí lo món ordonat que les unes regions hagen mester les altres». Aquesta afirmació penja d'un argument aristotèlic, provinent del tercer llibre de la *Política*: l'onzena de les raons per a l'emergència de les primeres ciutats va ser la necessitat dels contractes. La figura del mercader, doncs, encarregat de distribuir els béns materials pertot arreu, assoleix en aquest context una importància cabdal:

Per què deus saber que com no sia neguna nació qui abunda en totes coses, mas una nació abunda en pa; altra en vi; altres en carn; altres en draps; altres en lanes; altres en metalls e axí de les altres coses, per rahó d'açò, per tal que tots agen bastantment ço qui'ls és necessari, cové que los uns contracten ab los altres e facen diverses comutacions, e mercaderies, e vendes e compres. E com açò se puxa mils fer en los grans lochs hon ha més gents, e més mercaderies e més seguretats dels anants e vinents, per tal reputaren fort per bé los antichs que per profit de la comunitat dels hòmens fossen hedificades ciutats.

Aturem-nos un moment en aquestes paraules «seguretats dels anants e vinents». Els mercaders han de tenir garantida la seguretat física, d'una banda, i, de l'altra, la seguretat jurídica i fiscal. En el capítol 34 del *Regiment de la cosa pública*, Eiximenis ja va demanar als prínceps:

que'ls deffenen per mar e per terra e que sobiranament se guarden de agreujar-los per leudes o per peatges o per qualssevol altres drets, ans los deuen acullir en lur terra axí com a fills.¹²

Els estatuts municipals i la correspondència dels jurats confirmen que els desitjos d'Eiximenis coincidien ben sovint amb els dels regidors

11. Edició de Naccarato, 1981, p. 141-142. Agraïm a Xavier Renedo que, ja fa molts anys, ens assenyalés la importància d'aquest capítol en el pensament econòmic eiximenià.

12. GUIXERAS, *Edició*, p. 410.

dels ajuntaments. El 27 d'abril de 1381, quan Eiximenis, encara a Barcelona, devia ser a punt de començar a escriure el *Regiment*, els jurats valencians constataren que «los infeels nos traen los huyls tots dies en la mar e poch s'enardeixen a contrastar-los».¹³ I una altra carta, del 7 d'octubre de 1399, recull que Barcelona, València i Mallorca, «e les altres ciutats e viles de les marítimes d'aquelles», han decidit fer front comú contra «los grans damnatges que reeben cascun dia per mans de cossaris, pirates e altres persones de perversa condició».¹⁴ Pensem en la funció protectora de la nau valenciana L'Almoïna, noliejada pocs anys després de la difusió del *Regiment*. Naturalment, però, les tensions entre els poders reial i municipal eren habituals. En tenim un bon testimoni en una carta del 24 de desembre de 1399 en què els jurats de València denuncien que els mercaders valencians paguen molts drets «al comú de Venècia» i, en canvi, els «ytalians e venecians [...] són favorejats a habitar, e en nostre vituperi habiten e estan en aquesta ciutat [València], en gran dan de la cosa pública, e en special dels mercaders nostres», perquè «són franchs dels drets reials». Una realitat que recull, com veurem de seguida, el capítol 163 del *Dotzè*.¹⁵

Insistent en aquesta línia, en el capítol 218 del *Segon del Crestià*, s'hi pot llegir que el «mercader dóna fe al vent e a la mar e a la fusta, donant son aur per mercaderies que comana a les dites coses per tal que li ho porten a casa». És precisament el risc que assumeix el mercader en emprendre una activitat necessària per a la cosa pública el que el fa no només mereixedor d'una protecció especial, sinó que li dona dret a vendre els productes a un preu superior al del seu cost. Els textos d'ètica econòmica medievals van plens d'aquesta idea. En un altre pas del *Llibre dels àngels* (5,29), Eiximenis demanava que es castigues els governants que permetien que els seus «oficials robadors» actuessin con-

13. RUBIO VELA, *Epistolari I*, p. 133.

14. *Idem*, *Epistolari I*, p. 136-137. No hem trobat cap passatge en què Eiximenis defensi el cors com a activitat econòmica normalitzada. El seu punt de vista coincideix amb el dels jurats valencians, que el 1381 s'oposaven al projecte d'alguns «hòmens de paratge» d'armar galeres per practicar el cors amb idea de lucre, atès que representava un seriós entrebanc per al comerç marítim. Una disposició de 1396, a més, va pretendre evitar l'acció depredadora d'unes naus corsàries que comptaven amb el patrocini (o, si més no, amb la complicitat) d'alguns nobles del regne. Els privilegis de la ciutat de València només legalitzaven el cors en moments d'especial gravetat, com ara episodis de fam (vegeu RUBIO VELA, *Ideologia burgesa*).

15. Podem afegir encara aquesta altra missiva dels jurats valencians, del 15 de juliol de 1392: Els mercaders valencians «qui pus comunament han negociis en Granada» es queixen de les «injúries e... ultratges» de què són víctimes, mentre que els genovesos i altres «són e ésser dejen pus franchs de drets e pus llicenciats» (RUBIO VELA, *Epistolari I*, p. 136).

tra «mercaders, navegants e clergues e [...] lo popular». Aquestes situacions podien arribar a provocar unes revoltes que Eiximenis potser no arriba a defensar mai clarament, però ben poc li falta:

E diu aquí la història que com lo rei Coforus d'Ermínia fos hom fort negligent en son regiment, e per raó d'açò tota sa cort fos plena d'oficials robadors del poble, en tant que per haver diners trobaven infinides ocasions contra mercaders, navegants e clergues e contra lo popular totjorn, en tant que les gens (ja açò no volents pus soferir) se volguessen llevar contra aquells qui els feien les dites oppressions.

De fragments similars a aquest, en l'obra eiximeniana, en trobaríem un munt.

Tornant al *Dotzè*, ens haurem de fixar en dues afirmacions complementàries, que incideixen en la caracterització positiva del mercader. Per una banda, de tots els tipus de ciutats que el nostre menoret passa pel sedàs, les ciutats marines (capítol 35) són «les pus aptes a rebre alegria»; i per l'altra, dintre de les ciutats marines demostra una clara preferència per les ciutats que es troben «en planícia après la mar» i que representen el *súmmum* de la construcció urbana. Eiximenis detalla com hauria de ser la ciutat ideal en un passatge del capítol 110: naturalment, de planta quadrada, i amb els oficis distribuïts de manera que puguin satisfer les necessitats bàsiques dels ciutadans. La planta quadrada s'havia de dividir en quatre quarters, cadascun dels quals havia de tenir representats tots els oficis.¹⁶ En el cas de les ciutats marítimes, el menoret explica que «en la part sobre mar deurien estar mercaders, cambiadós, corredors d'orella, drapers».¹⁷

Entre la llista, al capítol 148 del *Dotzè*, de les arts lucratives que calia que fossin presents a les ciutats, Eiximenis insisteix que «més que al-

16. Eiximenis afirma que a cada quarter «deu ésser posat un orde de mendicants, e paròquies certes e officis certs e mesclats per tal que en cascuna de les quatre porcions de la ciutat se tròpien de tots oficis [...] en cascuna part de les dites quatre deu haver carniceria, pascataria, almodí e tot recapte per los habitants».

17. El concepte de 'corredor d'orella' no sembla que estigui documentat fins a finals del segle XIV. Llegim, a la definició que en dona el *DCVB*, que «el *corredor d'orella* s'ocupava principalment de gestionar operacions de compra-venda i préstec, servint d'intermediari entre les parts contractants (per això es deien d'orella, pel caràcter privat de llurs gestions, en què, com si diguéssim, treballaven a cau d'orella)». Segons l'entrada de la *GEC*, els corredors d'orella aparegueren a la baixa edat mitjana vinculats a les llotges i als consolats de mercaders, principalment a València (1392), a Barcelona (1426) i, en menor nombre, a Palma, Mallorca. Eren considerats com a pertanyents a l'estament de mercaders i, com els corredors de coll, depenien dels consells municipals, que en limitaven les places i fixaven els correatges.

tres, són art de jurista, de metges, de cambiador, de moneder, de mercader e de notari» i remarca la necessitat peremptòria de limitar l'accés a tots aquests oficis, és a dir d'evitar que proliferessin excessivament, tret precisament del de mercader: «lo nombre d'aquests és poch, axí com ésser deu sinó dels mercaders». Per altra banda, entre els deutes que els pares contreuen amb els fills hi ha el d'instruir-los en un ofici que sigui beneficiós per a tota la comunitat. I justament per beneficiar la comunitat, i amb el benentès que l'accés a l'ofici de mercader, com hem remarcat, no s'havia de sotmetre a restriccions, el Consell General de València va deliberar el 7 de desembre de 1395 la donació en préstec d'una «galea grossa» als mercaders valencians que es comprometessin a treballar «en les parts doltra mar, ço és de Barut e d'Alexandria», iniciativa gràcies a la qual «molt fill de bon hom de la ciutat, qui huy viuen en ociositat, haurien causa e manera de exercitar-se en mercaderia e esser bons hòmens». L'exercici de la mercaderia, en aquest cas marítima, doncs, era per a Eiximenis el millor entrenament civil per al «jovent», justament en oposició, com hem vist en començar, a la curialitat i la cavalleria, i en benefici de l'harmonia de la cosa pública i de la prosperitat de la comunitat.

Una part d'aquesta harmonia dels mercaders per a la cosa pública provenia, com es pot llegir en el capítol 85 del *Dotzè*, del fet que estaven ben avesats a tractar amb gent, de manera que «comunament sien hòmens cortesos e graciosos en lurs paraules e contractes». És un tipus d'elogi que qui hagi fullejat Eiximenis sap que mai, o gairebé mai, s'hi llegeix dedicat als curials o fins i tot als cavallers. Per al menoret, els mercaders representen el paradigma de l'exquisidesa de la República. Precisament per aquest mateix fet, els governants de la cosa pública havien d'afavorir també la presència als seus dominis de mercaders provinents d'altres contrades i haviencia de procurar no escanyar-los amb càrregues i taxes desmesurades. Quan al capítol 163 del *Dotzè* Eiximenis tracta dels «estrany de loch», és a dir les persones que no treballen al seu lloc de residència habitual, i dels «estrany de leys», és a dir els jueus i els musulmans, sosté que els «estrany de loch» no han de gaudir dels privilegis dels nadius, però afegeix que se'ls ha de tenir una consideració especial si fan un bon servei a la comunitat. El cas que exemplifica aquesta excepció torna a ser el del mercader, i també ara la situació italiana es presenta com el model a seguir:

Lo terç punt és aquest: que no solament als estrany deuen ésser assegurades persones e béns, hoc encara, si los estrany són profitosos a la comunitat, los deuen ésser fetes gràcies especials e privilegis. E açò és

en pràctica ja en les notables ciutats marines de Ytàlia, car aquí los mercaders, d'on que y vinguen estranys, han especials gràcies e privilegis en quant aprofiten molt a la comunitat.

D'acord amb aquesta imatge positiva i idealitzada, Eiximenis dibuixa el mercader al capítol 175 com el paradigma de la generositat, del cristià caritatiu i igualador, d'acord amb la imatge que ja n'havia transmès en el *Regiment* i també, com hem vist, en el capítol 192 del *Llibre de les dones*.¹⁸ Abans hem alludit al fet que el mercader confiava als elements els seus béns; ara se'ns diu que «lo mercader, com sia veat de perdre, per no res à a dar francament en tant que après bon mercader jamás negú no soffer fretura». Aquesta afirmació s'assembla molt a una altra del capítol 33 del *Regiment*: «solament mercaders són grans almoyners»; i s'afegeix que Déu «los fa especial misericòrdia» perquè generen un profit col·lectiu a partir d'un esforç individual que no està exempt de riscos «per les grans pèrduas que sofiren sovint, les quals passen mills que altre gent per tal quant ho han veat».

Diríem, per acabar, que la importància capital que Eiximenis concedia a la figura del mercader queda ben palesa en el capítol 194 del *Dotzè*, titulat «Com les ciutats se poden fer riques, e primerament per via de mercaderia». El primer dels consells oferts per Lambert, duc d'Orleans, al rei Felip de França per fer més riques les seves ciutats és precisament promoure l'ofici de mercader, amb despesa de diner públic, en cas de necessitat. La conveniència de fer aquest pas es justifica a partir de la distinció aristotèlica entre les riqueses naturals i les riqueses artificials, d'una banda, i, de l'altra, amb l'exemple de Venècia, Gènova i Florència, tres ciutats «exorques... en riqueses naturals» que han aconseguit convertir-se en les ciutats més riques del món en haver promogut els «vaixells mercantívols» en comptes de tenir els «diners encaixats» sense cap prosperitat.

18. L'ús, per part d'Eiximenis, de l'adjectiu *igualador* potser denota la lectura directa de Duns Escot. Anys més tard (11 de juliol de 1450) va fer-lo servir l'escrivà de la Sala de València en una missiva que analitzava una situació de crisi: «los mercaders són dits igualadors del món, e lla on mercaderia's fa la terra és augmentada e prosperada, e on no, és deserta e destroyda» (RUBIO VELA, *Epistolari II*, p. 209). El menoret gironí i una bona colla de predicadors contemporanis, entre els quals destaca el catalanosicilià Mateu d'Agrigento, van defensar la plena admissió del mercader en les societats urbanes de l'arc mediterrani. Els sermons d'aquests predicadors estaven carregats de categories lèxiques procedents dels textos de Pere Joan Olieu i Duns Escot, que veien en el mercader la principal garantia de la solidaritat comunitària. L'enriquiment del mercader, afirmen, fa possible l'exercici de la caritat pública (EVANGELISTI, *Fidenzio i Credere*, pp. 69-117).

La posició del mar en el govern de la República és un dels punts importants en què Eiximenis centra les seves reflexions, ja sigui sobre l'activitat bèl·lica, ja sigui sobre l'activitat comercial. Per això volem acabar amb un passatge del capítol 199 del *Segon del Crestià*, on Eiximenis construeix, amb l'encert estilístic de l'enumeració i en el paral·lelisme sintàctic, una bella metàfora marinera:

Pensa: lo mariner veu bell temps; és en bon vaixell; ha molt guanyat; ab grans solaços torna a son port. Sobtosament la fortuna gira la cara; lo temps se muda; la mar tempesteja; los vents contraris regnen; corsaris s'acosten; fer en terra; tota sa mercaderia és perduda; lo vaixell és trencat; ell és catiu e pres, ab tots quants lo seguien. Tot així, pensa de qualche estament qui al món sia, e veuràs que la fortuna del món lo percut e'l gita e'l trasporta e'l turmenta fins a la mort. Per què diu aquí mateix Ricart que deus pensar que tot lo món sia mar e diluvi, e'l cor de l'hom sia una archa qui totstemp és en tempesta e en fortuna. Ne yhc ha res en què fermar se puxa, si doncs no ferma una ànchora en lo cel, en lo qual, segons que diu sent Pau, deu ésser totztemp fermat lo nostre desig e la nostra esperança.

En «la mar del món» tothom és, ve a dir Eiximenis, mariner o mercader.

BIBLIOGRAFIA

- AURELL, Josep - RUBIÉS, Joan-Pau, *Els mercaders catalans i la cultura de l'edat mitjana al Renaixement*, "Anuario de estudios medievales" 23 (1993), pp. 221-255.
- EIXIMENIS, Francesc, *Segon llibre del Crestià*, Sadurní Martí (ed.), Girona, Comissió editora de les Obres de Francesc Eiximenis, 2018.
- EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè llibre del Crestià [1-212]*, vol. 1.1, Xavier Renedo et al. (ed.), Girona, Universitat i Diputació, 2005.
- EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè llibre del Crestià [212-467]*, vol. 1.2 [en preparació].
- EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè llibre del Crestià [468-675]*, vol. 2.1 Curt Wittlin et al. (ed.), Girona, Universitat i Diputació, 2005.
- EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè llibre del Crestià [676-907]*, vol. 2.2, Curt Wittlin et al. (ed.), Girona, Universitat i Diputació, 2005.

- EIXIMENIS, Francesc, *Llibre de les dones*, Frank Naccarato (ed.), Barcelona, Curial, 1981.
- EVANGELISTI, Paolo, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)*, Napoli-Bologna, IISS, Il Mulino, 1998.
- EVANGELISTI, Paolo, *Crede nel mercato, credere nella res publica. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis*, "Anuario de Estudios Medievales" 33/1 (2003), pp. 69-117.
- GIL VICENT, Vicent, *La pirateria en la Batalla naval e de mar d'Eiximenis. Una activitat mercantil lícita i profitosa per al príncep i la ciutat*, dins *Francesc Eiximenis i la seva obra*, València, AVL, 2010, pp. 188-200.
- GUIXERAS, David, *Edició crítica i estudi del «Regiment de la Cosa Pública» de Francesc Eiximenis* [tesi doctoral], Universitat de Girona, 2012.
- HERNANDO DELGADO, Josep, *El tractat sobre la usura*, dins *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): el context i l'obra d'un gran pensador català medieval*, Riera i Melis (ed.), Antoni (coord.), Barcelona, IEC, 2015, pp. 244-266.
- LORCA, Jordi, *Les batalles navals en l'època medieval*, "Mot so razo" 3 (2004), pp. 45-56.
- RENEDO, Xavier, *Notes sur le 'Tractat de les batalles' de Francesc Eiximenis*, dins *Emergences d'une littérature militaire en Français (XIIe-XVe siècle)*, Joëlle Ducos i Hélène Biu (eds.), Paris, Champion [en premsa].
- RICHARDOT, Philippe, *Végèce et la culture militaire au Moyen Age (V-XV siècles)*, Paris, Bibliothèque Stratégique, 1998.
- RUBIO VELA, Agustín, *Ideologia burgesa i progrés material a la València del tres-cents*, "L'Espill" 9 (1981), pp. 11-38.
- RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València medieval (II)*, València-Barcelona, IIFV - PAM, 1998 (Biblioteca Sanchis Guarner, 43).
- RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València medieval (I)*, València-Barcelona, IIFV - PAM, 2003 [1985] (Biblioteca Sanchis Guarner, 11).
- SOLDEVILA, Ferran (ed.), *Les quatre grans cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot*, Barcelona, IEC, 2008.
- VERDÉS, Pere, *Fiscalidad urbana y discurso franciscano en la Corona de Aragón (s. XIV-XV)*, dins *Fiscalità e religione nell'Europa cattolica: idee, linguaggi e pratiche (secoli XIV-XIX)*, Massimo Carlo Giannini (ed.), Roma, Viella, 2015, pp. 71-110.

RESUM

Francesc Eiximenis tracta aspectes relacionats amb el mar en diversos passos de les seves obres. En aquest article s'analitzen dos d'aquests aspectes: l'estratègia militar marítima i la importància que Eiximenis atorga al comerç marítim en el marc de la seva reflexió general sobre el comerç. En primer lloc, s'expliquen les estratègies de guerra marítima, que Eiximenis divideix segon l'escenari sigui a ponent (Atlàntic) o a llevant (Mediterrani) i s'analitzen consells variats de diversos "savis" de l'antiguitat. En segon lloc, s'estudia com Eiximenis situa el comerç com a font principal de la pau social i aconsella al poder municipal preservar-lo i beneficiar-lo per sobre de les activitats de rendistes i especuladors financers. Eiximenis aconsella que aquesta activitat comercial, l'accés a la qual no s'ha de restringir mai i que sovint implica un risc, s'acompanyi amb seguretat jurídica i fiscal i, quan cal, també amb protecció militar. Per a Eiximenis l'activitat comercial és, per altra banda, la més adequada per a una formació variada i completa dels joves (en oposició, per exemple, a la cavalleria), ja que el comerciant és el paradigma de ciutadà cristià caritatiu i igualador. Finalment, és en relació al comerç que Eiximenis explica el seu ideal urbanístic, en la posició més destacada de les quals es troben les ciutats marítimes, especialment les que es troben en una plana.

Paraules clau: Francesc Eiximenis, història del comerç, comerç marítim, teoria de la guerra, teoria política, govern de les ciutats.

ABSTRACT

Several passages in Francesc Eiximenis' works are concerned with maritime topics. In this article we analyse two of them: war strategy and commerce. Regarding maritime strategies, Eiximenis classifies them depending on the setting, whether it is Western (the Atlantic) or Eastern (the Mediterranean) and analyses the advice offer by ancient authorities. As for commerce, all along his treatises it is consistently presented as one of the main sources of social peace, thus town rulers are advised to preserve and promote it above the activities of rentiers and financial speculators. The access to commercial activity should not be restricted and it should be eased by means of legal and fiscal security, as well as military protection, whenever necessary. For Eiximenis, this activity also provides a varied and well-rounded education for young-

ters (as opposed, for instance, to knighthood), for the merchant is the paradigm of the Christian citizen, charitable and egalitarian. Finally, his urbanistic ideal is developed with regards to commerce, holding maritime cities as the main urban centres, particularly those located on a plain.

Keywords: Francesc Eiximenis, History of commerce, maritime commerce, war theory, polític theory, town government.